

Franciszek Kapusta

ROLNICZA POLSKA W UNII EUROPEJSKIEJ (25)

1. Wstęp

Rolnictwo polskie przeszło długą drogę przemian, odmienną niż sektory rolnictwa krajów „starej Unii”. Obecnie musi się zreformować i w jednych dziedzinach stać się kompatybilne, w innych zaś konkurencyjne na unijnym rynku.

Współcześnie rolnictwo polskie podlega podwójnej systemowej transformacji:

1) z gospodarki centralnie planowanej zmienia się w gospodarkę rynkową – otwartą w ramach Unii,

2) poddawane jest procesowi aplikacji rozwiązań prawnych obowiązujących w Unii od chwili przystąpienia Polski do UE (1 maja 2004 r.).

Polska dołączyła do krajów, które proces dostosowawczy do globalnej gospodarki mają wysoko zaawansowany; są również znacznie bardziej rozwinięte gospodarczo. Dodatkowym problemem jest uzyskanie odmiennych (mniej korzystnych) warunków rozwiązań finansowych w rolnictwie (poziom dopłat bezpośrednich). Rolnictwo polskie musi zatem pokonywać liczne bariery rozwojowe. Powstaje pytanie, jak sobie radzi to nasze, zapóźnione w rozwoju rolnictwo i jakie ma szanse zaistnieć na unijnym rynku? Niniejsze opracowanie stanowi próbę przynajmniej częściowej odpowiedzi na to pytanie.

2. Wieś i rolnictwo w Polsce oraz jego miejsce w Unii Europejskiej

Zasięg terytorialny wsi polskiej można przedstawić w trojaki sposób. W Unii Europejskiej i OECD o zróżnicowaniu pomiędzy obszarami wiejskimi i miejskimi decyduje gęstość zaludnienia. W Unii Europejskiej za obszar wiejski uznaje się tereny o wskaźniku zagęszczenia ludności poniżej 100 osób na km², a w OECD – poniżej 150. Poszczególne kraje Unii stosują odmienną metodologię (własną) wydzielenia obszarów wiejskich, stąd istniejące w statystyce informacje nie są porównywalne.

Cechą charakterystyczną obszarów wiejskich we wszystkich krajach Unii jest ich zróżnicowanie w rozwoju pod względem demograficznym, społecznym i ekonomicznym. Zróżnicowanie to determinowane jest przez wiele czynników, począwszy od tradycji silnie zakorzenionej w świadomości ludności wiejskiej, a skończywszy

na indywidualnych planach inwestycyjnych właścicieli gruntów. Obecna struktura przestrzenna użytkowania ziemi jest wynikiem wpływu warunków przyrodniczych, społeczno-gospodarczych, demograficznych i historycznych. To już nie tylko kombinacja różnych cech przestrzennych i geograficznych, ale wyraźna integracja człowieka – zarówno ta przemyślana i współdziałająca z warunkami naturalnymi, jak i ta zaburzająca istniejące środowisko.

W Polsce obszary wiejskie wyróżnia się na podstawie podziału terytorialnego według rejestru TERYT, w którym za obszary wiejskie uznaje się gminy wiejskie i część wiejską gminy miejsko-wiejskiej.

W Polsce jest ogólnie 2478 gmin, a wśród nich 1595 to gminy wiejskie, 307 gminy miejskie, a 576 to gminy miejsko-wiejskie. Zatem gmin wiejskich i miejsko-wiejskich jest 2171, z czego o liczbie mieszkańców wiejskich poniżej 5000 jest 765, o liczbie 5000-7000 – 605, 7000-10000 – 480, a gmin o liczbie 10 000 i więcej jest 321 [Rocznik... 2005a, s. 81-82]. Przeciętne zagęszczenie ludności w Polsce jest relatywnie niewielkie – wynosi 122 osoby/ km²; zagęszczenie ludności na wsi to 50 osób/km² i jest bardzo zróżnicowane regionalnie (od 24 w woj. zachodniopomorskim do 121 w woj. małopolskim) [Rocznik... 2005a, s. 81].

Tabela 1. Obszary wiejskie w Polsce według różnych kryteriów wyodrębniania (stan w 2005 r.)

Podział według	Powierzchnia		Ludność	
	tys. ha	% powierzchni kraju	tys. osób	% ogółu ludności kraju
TERYT	29 139,8	93,2	14 733,3	38,6
OECD	28 453,9	91,0	13 116,0	34,4
EUROSTAT	26 800,1	85,7	11 173,0	29,3

Źródło: [Charakterystyka... 2006, s. 109].

Przedmiotem dalszej analizy będzie ujęcie wsi w Polsce według rejestru TERYT. Analizując regionalne dysproporcje dotyczące obszarów wiejskich, można stwierdzić, że zajmowały one od 97,5% w woj. warmińsko-mazurskim do 69,3% w woj. śląskim, a zamieszkiwało na nich od 59,6% ludności w woj. podkarpackim do 21,4% w woj. śląskim [Charakterystyka...2005, s. 44].

Obszary wiejskie pod względem procesu przemian można podzielić na trzy kategorie [Hunek 2006, s. 62]:

1) obszary ekonomicznie zintegrowane z gospodarką narodową, rozwijające się ekonomicznie i demograficznie, zlokalizowane na ogół wokół ośrodków miejskich, obejmują ok. 20% obszarów wiejskich,

2) pośrednie obszary wiejskie, zdominowane przez gospodarkę rolną, słabo rozwijające się ekonomicznie i demograficznie, obejmujące co najmniej 60% terenów wiejskich,

3) peryferyjne obszary wiejskie, słabo zaludnione, na ogół w gospodarce regresywnej, obejmujące do 20% terenów wiejskich.

Współczesna wieś polska pełni trzy podstawowe funkcje: mieszkalną i turystyczną, produkcyjną i usługową oraz ekologiczną. W dalszej części opracowania będziemy nawiązywać głównie do funkcji produkcyjnej wsi.

3. Zasoby czynników produkcji w rolnictwie państw Unii Europejskiej i pozycja rolnictwa polskiego

W każdym kraju rolnictwo w środowisku wiejskim spełnia szczególną funkcję, która jest ukształtowana historycznie oraz powodowana specyfiką angażowanych środków produkcji. Rolnictwo, rozwijając produkcję, równocześnie kształtuje środowisko przyrodnicze mające duży wpływ na warunki życia całego społeczeństwa.

Niezależnie od tej funkcji rolnictwo musi zabezpieczać społeczeństwo danego kraju w niezbędną ilość produkcji i tworzyć podstawę narodowego bezpieczeństwa żywnościowego i samowystarczalności żywnościowej.

Na pozycję wsi i rolnictwa w poszczególnych krajach Unii Europejskiej i w Polsce duży wpływ miała znacznie odmiennie realizowana polityka rolna (tab. 2).

To realizacja polityki gospodarczej, a szczególnie rolnej sprawiła, że poszczególne państwa – członkowie UE, dysponują zróżnicowanymi zasobami czynników produkcji w rolnictwie (tab. 3) i odmiennym poziomem rozwoju gospodarczego. Tym można tłumaczyć różny udział użytków rolnych (u.r.) w powierzchni ogólnej kraju, udział u.r. nawadnianych, powierzchni u.r. przypadającej na 1 mieszkańca (tzw. powierzchni wyżywieniowej), zasobów aktywnych osób w rolnictwie na 100 ha u.r. i w rolnictwie w odniesieniu do ogółu aktywnych zawodowo, powierzchni u.r. przypadającej na 1 ciągnik czy zużycie NPK na 1 ha u.r. Specyfika zaś warunków naturalnych uwidacznia się w wielkości odsetka gruntów ornych i sadów w u.r.

Polska zajmuje w UE następujące pozycje: pod względem powierzchni użytków rolnych 5 miejsce, po Francji, Hiszpanii, Niemczech i Wielkiej Brytanii, a pod względem gruntów ornych (g.o.) 3, po Francji i Hiszpanii. Należy zaznaczyć, że ziemia rolnicza w Polsce jest niższej jakości niż przeciętnie w UE (ok. 40%). W Polsce jest 72,1% u.r. zmeliorowanych, a wymagających melioracji.

Rolnictwo polskie pod względem wielu analizowanych czynników plasuje się powyżej wielkości średnich dla Unii. Mianowicie: u.r. stanowią 54,0 i 53,1, dla Unii (41,6 i 41,4), grunty orne i sady (odpowiednio) 77,5 i 79,6 (64,2), na 1 mieszkańca przypada u.r. 0,44 i 0,42 ha – 11 pozycja (0,39 i 0,38). Dobrze plasuje się również rolnictwo pod względem wyposażenia w ciągniki, pod względem zaś poziomu nawożenia w kg NPK/ha rolnictwo polskie plasuje się na 14 pozycji. Ponadto rolnictwo polskie ma wysokie zasoby pracy, a bardzo niski udział u.r. nawadnianych – 0,6%. Niepokojącym zjawiskiem jest wysokie tempo wycofywania użytków rolnych z produkcji rolniczej i zmniejszania się powierzchni wyżywieniowej.

Podsumowując, rolnictwo polskie jest predysponowane do rozwijania produkcji praco- i ziemiochłonnej o umiarkowanym zużyciu środków plonotwórczych (bariera jakości gruntów i zasobów wodnych). W tej sytuacji jawi się potrzeba szerszego rozwoju

Tabela 2. Przedsięwzięcia w polityce rolnej Unii Europejskiej (EWG) i polskiej

Unia Europejska	Polska
<p>I</p> <p>A. Dostosowania obrotów z zagranicą: 1. Traktat rzymski 1957 r. wprowadził: a) opłaty importowe, b) dopłaty eksportowe. Cel wprowadzenia: a) zapewnić odpowiednie dochody rolnicze, b) zwiększyć wydajność produkcji rolnej, c) stabilizować rynek żywnościowy (dostępność towarów żywnościowych po rozsądnych cenach), d) wprowadzić wcześniejsze emerytury rolnicze, e) wesprzeć odływ ludności rolniczej do innych działań gospodarki. 2. Zmniejszenie zapasów strukturalnych w rolnictwie (1975 r.) poprzez ścisłą kontrolę importu. Cel: wprowadzić zasadę współodpowiedzialności producentów za rosnące nadwyżki (opłaty karne). 3. „Zielony Dokument” (Green Box) z 1985 r. wprowadzający dopłaty do eksportu. Cel wprowadzenia: a) opłaty za nadmierną produkcję powinny pokrywać dopłaty eksportowe, b) wspieranie dochodów rolniczych. B. Dostosowanie cenowe – kanały redystrybucji dochodów: 1. Traktat rzymski z 1957 r. – dostosowania: a) jednolite ceny na towary żywnościowe, b) dopłaty do cen produktów rolnych, c) skup interwencyjny produktów rolnych. Cel wprowadzenia: a) zapewnienie odpowiednich dochodów rolniczych, b) wzrost wydajności produkcji rolnej,</p>	<p>2</p> <p>A. Przebudowa ustroju rolnego i struktury agrarnej oraz zasiedlenie Ziemi Zachodnich: 1. Dekret PKWN z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej. 2. Dekret z 6 września 1945 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziemi Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska. Wprowadziły one: a) podstawowe normy obszarowe gospodarstw indywidualnych, b) parcelację majątków o obszarze większym od przyjętych norm, c) warunki osadnictwa na Ziemiach Odzyskanych. Cel działania: a) przebudowa ustroju rolnego i struktury agrarnej, b) likwidacja gospodarstw o dużym obszarze, a zwiększenie udziału gospodarstw grup najmniejszych i średnich, c) zagospodarowanie Ziemi Odzyskanych i uruchomienie produkcji rolniczej na nich, d) kształtowanie nowego ustroju rolnego i struktury agrarnej, e) zwiększenie udziału tzw. sektora uspołecznionego w gospodarowaniu ziemią oraz handlu rolnym. B. Uspółdzielczenie rolnictwa i pozyskanie środków z rolnictwa na uprzemysłowienie kraju: 1. Przyjęcie statutów wzorcowych dla propagowanych spółdzielni produkcyjnych. 2. Wypracowanie całego systemu nacisku ekonomicznego (np. progresywnego podatku gruntowego, świadczeń obowiązkowych dostaw produktów rolnych po sztywnych i niskich cenach) i politycznego na rzecz uspołdzielczenia wsi. 3. Rozwój infrastruktury rolniczej służącej realizacji uspołdzielczania.</p>

1	2
<p>c) stabilizacja rynku żywnościowego (dostępność produktów żywnościowych po rozsądnych cenach), d) wcześniejsze emerytury rolnicze, e) odpływ ludności rolniczej do innych działań gospodarki.</p> <p>2. Reforma Mac Sharrey'ego z 1992 r. – dostosowanie poprzez obniżenie poziomu cen interwencyjnych i minimalnych głównie na rynku zbóż, roślin oleistych i strączkowych oraz mięsa.</p> <p>Cel wprowadzenia:</p> <p>a) obniżenie cen interwencyjnych na zboża w trzech etapach przypadających na lata 1993/94 i 1995/96 oraz obniżka cen interwencyjnych żywnicy wołowego również w trzech etapach w latach 1993-1995, b) w pozostałych działach redukcja cen o 35% i rekompensaty w postaci dotacji na hektar, c) ustanowienie paszowej powierzchni gruntów ornych, po przekroczeniu której subsydia ulegały proporcjonalnemu obniżeniu.</p> <p>3. Agenda 2000 realizowana w latach 1997-2000 wprowadziła obniżenie wsparcia cenowego na podstawowych rynkach rolnych (zboża, mleko, mięso).</p> <p>Celem jej wprowadzenia było zwiększenie płatności bezpośrednich rekompensujących skutki dochodowe obniżenia cen.</p> <p>C. Dostawianie podaży – kanały redystrybucji dochodów:</p> <p>1. Plan Mansholta z 1972 r. wprowadził subwencje ekstensyfikacyjne (zboża, wołowina i wino) oraz z tytułu przestawienia produkcji na artykuły nienadwyżkowe.</p> <p>Celem działań było zmniejszenie zapasów żywnościowych.</p> <p>2. „Zmniejszenie zapasów strukturalnych w rolnictwie” (1985 r.) przez:</p> <p>a) wprowadzenie wskaźników limitujących wielkość produkcji z danego obszaru, b) wprowadzenie kwot produkcyjnych (mleko i cukier).</p> <p>Celem działań było przyjęcie zasady współodpowiedzialności producentów za rosnące nadwyżki (opłaty karne).</p>	<p>Cel wprowadzenia:</p> <p>a) osłabienie ekonomiczne gospodarstw indywidualnych, b) transfer dochodów z rolnictwa do budżetu centralnego, a następnie na uprzemysłowienie kraju, c) zwiększenie oddziaływania państwa na stosunki panujące w rolnictwie, d) zwiększenie państwowej regulacji rynku rolnego, e) rozwój spółdzielczej formy gospodarowania na ziemi i w obrocie rolnym, f) kształcenie kadr na potrzeby „socjalistycznego” rolnictwa.</p> <p>C. Odrodzenie przedsiębiorczości indywidualnej i zbiorowej poprzez:</p> <p>1. Możliwość wyboru formy gospodarowania i powrotu do gospodarki indywidualnej. 2. Zmniejszenie obowiązkowych dostaw produktów rolnych i zniesienie dostaw mleka. 3. Podniesienie cen na produkty dostarczane przez rolników w ramach dostaw obowiązkowych. 4. Ujednolicenie zasad obrotu nieruchomości rolnymi na obszarze całej Polski. 5. Wprowadzenie ograniczeń w obrocie nieruchomościami rolnymi i poljęcia „kwalifikacje rolnicze”. 6. Podjęcie działań na rzecz rozwoju postępu technicznego i biologicznego w rolnictwie (konieczność stosowania nawozów mineralnych, wymiany materiału siewnego i sadzeniakowego).</p> <p>Cel wprowadzenia:</p> <p>a) ożywienie gospodarze i społeczne wsi, b) zachęcenie młodzieży do podejmowania pracy w rolnictwie, c) przyspieszenie przemian cywilizacyjnych ludności wiejskiej, d) rozwój prostych form zespołowego działania i kooperacji, e) przyspieszenie tempa rozwoju produkcji rolniczej.</p>

Tabela 2, cd.

1	2
<p>3. „Zielony Dokument” z 1985 r. wprowadził:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) limity produkcyjne na zboża, b) odlogowanie ziemi w celu zmniejszenia produkcji. <p>Cel:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) wprowadzenie opłat za nadmierną produkcję pokrywających dopłaty eksportowe, b) wspieranie dochodów rolników. <p>4. Reforma Mac Sharry’ego z 1992 r. wprowadziła:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) objęcie ważniejszych rynków branżowych tzw. stabilizatorami rolniczymi (określenie pułapów produkcji, po przekroczeniu których gwarancje cenowe ulegają ograniczeniu lub zawieszeniu, a koszty zbytu nadwyżek obciążają rolników), b) wypłacanie bezpośrednich rekompensat, które usuną współzależność pomiędzy poziomem cen rynkowych a wielkością produkcji. <p>Cel wprowadzenia:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) wypłacanie bezpośrednich rekompensat, które usuwają współzależność pomiędzy poziomem cen rynkowych a wielkością produkcji, b) zwiększenie tempa wymiany pokoleń rolników poprzez prawo wcześniejszego przechodzenia na emeryturę, c) stosowanie działań korzystnych dla środowiska naturalnego w postaci ekstensyfikacji produkcji oraz akcji zalesiania gruntów rolniczych lub udostępnienia ziemi pod tereny rekreacyjne w celu zmniejszenia nadwyżek produktów i ochrony środowiska, d) redystrybucja środków dla rolników między większą liczbę gospodarstw tak, aby nie zwiększały produkcji rolnej, a utrzymywały dochody rolników na właściwym poziomie. Osiągnięto to poprzez obniżenie cen gwarantowanych i wprowadzenie subwencji oraz odlogowania. <p>5. Agenda 2000 – Szczyt Berliński (lata 1997-2000) wprowadziła:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) obniżenie wsparcia cenowego, a zwiększenie płatności bezpośrednich rekompensujących skutki dochodowe obniżenia cen (np. ceny interwencyjne zbóż, mleka), 	<p>D. Poglębienie działań na rzecz koncentracji i unowocześnień rolnictwa poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Uchwalenie ustaw: o ochronie gruntów rolnych i leśnych oraz rekultywacji gruntów, o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych, ustawy zmieniającej ustawę Kodeks cywilny, o zniesieniu obowiązkowych dostaw zbóż, ziemniaków i zwierząt rzeźnych, o podatku gruntowym, o ubezpieczeniu społecznym członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych i ich rodzin, zmieniającej ustawę o przymusowym wykupie nieruchomości wchodzących w skład gospodarstw rolnych. 2. Podjęcie działań na rzecz unowocześnień gospodarstw rolnych. 3. Udostępnienie ludności rolniczej bezpłatnej opieki zdrowotnej (ustawa z 1977 r.). <p>Cel wprowadzenia:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) podniesienie poczucia trwałości indywidualnej gospodarki rolnej, b) poprawa pozycji ekonomicznej rolników indywidualnych i spółdzielców, c) próba ujednolicenia świadczeń zdrowotnych dla ludności Polski, d) zabezpieczenie ekonomiczne rolników na okres poprodukcyjny, e) unowocześnień rolnictwa poprzez rozwój specjalizacji i kooperacji. <p>E. Okres przedtransformacyjny (1980-1988).</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Uchwalenie ustaw: o przedsiębiorstwach państwowych, o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego, o przedsiębiorstwach zagranicznych drobnej wytwórczości. <p>Cel działania:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) zwiększenie wpływu pracowników na decyzje gospodarcze przedsiębiorstw i większa partycypacja w zyskach, b) stworzenie warunków do upadłości przedsiębiorstwa państwowego i zagospodarowania jego majątku,

1	2
<p>b) uzależnienie możliwości uzyskania subwencji kompensacyjnych od zmniejszenia powierzchni upraw lub obniżenia intensywności produkcji zwierzęcej,</p> <p>c) utrzymanie kwot produkcyjnych (np. mleka),</p> <p>d) zwiększeniu uległy płatności bezpośrednio oraz wprowadzono nowe premie.</p> <p>Cel wprowadzenia:</p> <p>a) skupienie większej uwagi na rozwoju obszarów wiejskich, zarządzaniu środowiskiem (płatności z tytułu zachowania krajobrazu i kultury rolnej) oraz integracja celów środowiskowych,</p> <p>b) zapewnienie godziwego standardu życia społeczności rolniczej oraz stabilizacja dochodów w gospodarstwie także poprzez stworzenie alternatywnych możliwości pracy i uzyskiwania dochodów przez rodziny rolnicze,</p> <p>c) zachowanie bezpieczeństwa żywnościowego oraz właściwej jakości produktów,</p> <p>d) utrzymanie pożądaných dochodów przez rolników przy relatywnie ograniczonej produkcji.</p>	<p>c) kreowanie warunków dopływu kapitału zagranicznego i tworzenie firm o zróżnicowanym kapitale.</p> <p>F. Okres transformacji ustrojowej i przygotowań do akcesji.</p> <p>1. Uchwalenie ustaw: z 13 lipca 1990 r. o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, z 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz zmianie niektórych ustaw, z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego.</p> <p>2. Liberalizacja ekonomiczna, tworząca obiektywne warunki do przeksztalcenia w Polakach „ducha przedsiębiorczości” w aktywną siłę angażującą się w rozwój różnych form prywatnej działalności.</p> <p>3. Podpisanie i ratyfikowanie Układu Europejskiego.</p> <p>Cel działania:</p> <p>a) stworzenie prawnych możliwości transformacji przedsiębiorstw państwowych w inne formy gospodarki,</p> <p>b) nowe rozwiązania w zakresie kształtowania struktury agrarnej,</p> <p>c) rozwój działalności pozarolniczej w środowisku wiejskim i aktywnizacja gospodarstwa tego środowiska.</p>

Źródło: dla UE: [Czyżewski, Henisz-Matuszczak 2004, s. 136-141]. Dla Polski: [Kapusta 1984, s. 38-93; 2006, s. 59-78].

Tabela 3. Zasoby czynników produkcji w rolnictwie krajów Unii Europejskiej (25)

Kraj	Rok	Użytki rolne		Grunty orne i sady w % u.r.	Nawadniane u.r. w %	Na 1 mieszkańca u.r. ha	Osoby aktywne w rolnictwie		Na 1 ciągnik u.r. ha	NPK kg/ha u.r. ^a
		mln ha	% pow. ogólnej				na 100 ha u.r.	% ogółu		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Austria	2002	3,4	40,9	44,1	.	0,42	5,2	2,2	10,3	61,2
	2003	3,4	41,2	44,1	0,1	0,42	.	.	10,3	.
Belgia i Luksemburg	2002	1,5	45,5	53,3	2,6	0,14	5,0	0,7	14,7	190,3
	2003	1,5	45,5	53,3	.	0,14
Cypr	2002	0,1	11,1	100,0	.	0,14	31,0	3,9	6,9	131,7
	2003	0,1	11,1	100,0	27,8	0,14	.	.	8,4	.
Dania	2002	2,7	64,3	85,2	16,8	0,50	3,8	1,9	21,7	111,4
	2003	2,7	64,3	85,2	16,9	0,49	.	.	21,6	.
Estonia	2002	0,7	16,7	85,7	.	0,52	11,1	5,8	13,4	38,7
	2003	0,8	19,6	75,0	.	0,61	.	.	15,3	.
Finlandia	2002	2,2	7,2	100,0	2,9	0,42	.	.	11,5	131,5
	2003	2,2	7,2	100,0	2,8	0,43	.	.	11,6	.
Francja	2003	29,6	53,8	66,2	8,8	0,50	2,8	1,4	23,4	134,3
	2002	29,7	54,0	66,0	8,8	0,50	.	.	23,5	.
Grecja	2003	8,4	65,1	45,2	16,9	0,77	9,0	6,9	33,8	48,0
	2002	8,4	65,1	45,2	17,2	0,77	.	.	33,1	.
Hiszpania	2002	30,2	60,5	61,9	12,5	0,74	4,0	3,0	31,9	71,5
	2003	30,2	60,5	61,9	12,5	0,71	.	.	32,0	.
Irlandia	2002	4,4	63,8	25,0	.	1,12	3,6	4,1	28,4	133,2
	2003	4,4	63,8	27,2	.	1,10	.	.	28,2	.
Litwa	2002	3,5	55,6	82,9	.	1,01	5,7	5,8	34,2	55,6
	2003	3,5	55,6	85,7	0,2	1,01	.	.	34,1	.
Łotwa	2002	2,5	40,3	72,0	0,8	1,07	5,8	6,2	44,2	20,2
	2003	2,5	39,8	76,0	0,8	1,06	.	.	44,7	.
Malta	2002	0,01	33,3	100,0	.	0,03	20,0	0,5	20,0	70,0
	2003	0,01	34,4	100,0	18,2	0,03	.	.	22,0	.
Niderlandy	2002	1,9	55,9	47,4	29,0	0,12	12,3	1,5	13,1	172,4
	2003	1,9	57,0	47,4	29,3	0,12	.	.	12,9	.
Niemcy	2002	17,0	48,7	69,4	2,9	0,21	5,4	1,1	18,0	153,0
	2003	17,0	48,7	70,6	2,9	0,21	.	.	18,0	.
Polska	2002	16,9	54,0	77,5	0,5	0,44	12,5	10,8	12,4	93,6
	2003	16,2	53,1	79,6	0,6	0,42	12,9	.	11,8	99,3^b
Portugalia	2002	4,1	44,6	65,8	.	0,41	14,9	6,1	24,5	50,0
	2003	3,7	41,8	62,2	17,3	0,37	.	.	22,2	.
Republika Czeska	2002	4,3	55,8	72,1	0,6	0,42	10,3	4,3	45,5	86,3
	2003	4,3	55,3	76,7	0,6	0,42	.	.	46,4	.
Słowacja	2002	2,5	52,1	64,0	7,5	0,46	10,2	4,7	111,0	51,1
	2003	2,5	50,7	64,0	7,5	0,45	.	.	108,0	.
Słowenia	2002	0,5	25,0	40,0	.	0,25	3,2	0,8	4,7	138,4
	2003	0,5	25,3	40,0	0,6	0,26	.	.	4,7	.
Szwecja	2002	3,1	7,5	87,1	.	0,35	4,5	1,6	19,0	85,6
	2003	3,2	7,7	84,4	3,6	0,35	.	.	19,2	.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Węgry	2002	5,9	64,1	78,0	3,9	0,87	8,0	4,8	51,9	85,4
	2003	5,9	63,7	81,4	3,9	0,58	.	.	51,5	.
Wielka Brytania	2002	16,9	70,1	34,3	1,0	0,29	3,0	0,9	33,9	106,3
	2003	17,0	70,1	33,5	1,0	0,29	.	.	33,9	.
Włochy	2002	15,4	52,7	72,1	17,8	0,27	7,9	2,1	9,3	92,8
	2003	15,4	51,3	72,1	18,2	0,26	.	.	9,0	.
UE-25	2002	177,8	41,6	64,2	.	0,39
	2003	177,7	41,6	64,2	.	0,38

^a w roku gospodarczym 2002/2003; ^b w roku gospodarczym 2003/2004.

Źródło: [Rocznik ... 2005, s. 798-799, 815; 2006, s. 41, 792-793, 810-811; Rocznik ... 2005a, s. 439-440, 457-458, 464; 2006, s. 205, 234, 251, 438-439, 442-443, 461, 468]. Obliczenia własne.

produkcji ekologicznej. W 2006 r. było w Polsce 9,2 tys. gospodarstw ekologicznych, które gospodarowały na 0,6% powierzchni u.r. Istniały również 172 certyfikowane przetwórnice produktów ekologicznych. Są to skromne rozmiary produkcji w porównaniu z innymi państwami; np. w Austrii rolnictwo ekologiczne zajmuje 13,5% u.r., Finlandii 7,3%, Szwecji 6,8%, a w Danii 5,9% [Rocznik...2006, s. 489].

4. Gospodarstwa rolne i ich struktura

W rolnictwie podstawową jednostką produkcyjną i usługową jest gospodarstwo¹. Analizując procesy zachodzące w rolnictwie krajów UE, bez trudu można zauważyć ciągły, dynamiczny proces koncentracji zasobów czynników produkcji w gospodarstwach rolnych coraz większych obszarowo i ekonomicznie.

W Polsce (podobnie zresztą w innych krajach) następuje coraz wyraźniejsze wykształcanie się w rolnictwie czterech grup podmiotów:

Pierwsza z nich to grupa gospodarstw wysokotowarowych, silnie powiązanych z rynkiem krajowym i zagranicznym, aktywnie uczestniczących w kształtowaniu otoczenia swego działania, w swym rozwoju bazujących nie tylko na materialnych zasobach kapitałowych, ale również intelektualnych. Właściciele tych gospodarstw są przedsiębiorczy.

Druga to gospodarstwa tradycyjne, o niskiej produkcji towarowej, zorientowane na rynek lokalny, angażujące pracę i kapitał w większym stopniu w pozarolniczą działalność niż w rozwój produkcji rolniczej.

Trzecia to grupa, gdzie gospodarstwa domowe posiadają ziemię rolniczą, ale nie prowadzą produkcji rolniczej (grupa słabo rozpoznana badawczo).

Czwarta, gospodarstwa socjalne, w których gospodarstwa domowe bazują na dochodach z programów socjalnych, o marginalnej działalności rolniczej, zorientowanej na własne potrzeby żywienia.

Analiza pozycji rolnictwa każdego z państw, w tym również Polski, bazuje na stanie wypadkowym tych czterech grup gospodarstw i ich działań.

¹ Zamiennie określane przedsiębiorstwem.

Zgodnie ze wspólnotową typologią klasyfikacja gospodarstw rolnych według obszaru (powierzchni) jest następująca: bardzo małe do 5 ha, małe 5-10 ha, średnie-małe 10-20 ha, średnie-duże 20-30 ha, duże 30-50 ha i bardzo duże – powyżej 50 ha. W praktyce stosuje się często skróconą skalę wielkości (obszaru) (tab. 4).

Tabela 4. Liczba i struktura gospodarstw rolnych według grup obszarowych w 2003 r.

Kraj	Liczba (w %)	Gospodarstwa rolne według grup obszarowych użytkowanych użytków rolnych				
		ogółem	<5	5-20	20-50	≥50
1	2	3	4	5	6	7
Austria	1	173 100,0	56 32,4	73 42,2	34 19,6	10 5,8
Belgia	1	54 100,0	15 27,8	16 29,6	15 27,8	8 14,8
Cypr	1	45,4 100,0	40 88,1	4 8,8	1 2,2	0,4 0,9
Dania	1	49 100,0	2 4,1	17 34,7	13 26,5	17 34,7
Estonia	1	37 100,0	19 51,4	13 35,1	3 8,1	2 5,4
Finlandia	1	74 100,0	7 9,5	27 36,5	28 37,8	12 16,2
Francja	1	614 100,0	170 27,7	121 19,7	121 19,7	202 32,9
Grecja	1	823 100,0	627 76,2	163 19,8	27 3,3	6 0,7
Hiszpania	1	1141 100,0	627 54,9	300 26,3	114 10,0	100 8,8
Irlandia	1	135 100,0	10 7,4	49 36,3	52 38,5	24 17,8
Litwa	1	272 100,0	169 62,2	86 31,6	12 4,4	5 1,8
Luksemburg	1	2,3 100,0	0,5 21,7	0,4 17,4	0,4 17,4	1 43,5
Łotwa	1	126 100,0	64 50,8	49 38,9	9 7,1	4 3,2
Malta	1	11,2 100,0	11 98,2	0,2 1,8	0,0 0,0	0,0 0,0
Niderlandy	1	85 100,0	25 29,4	26 30,6	24 28,2	10 11,8
Niemcy	1	412 100,0	97 23,5	137 33,3	94 22,8	84 20,4
Polska	1	2172 100,0	1445 66,6	619 28,5	90 4,1	18 0,8
Portugalia	1	359 100,0	275 76,6	61 17,0	13 3,6	10 2,8

1	2	3	4	5	6	7
Rep. Czeska	1	46 100,0	27 58,7	9 19,6	4 8,7	6 13,0
Słowacja	1	72 100,0	66 91,6	3 4,2	1 1,4	2 2,8
Słowenia	1	76,2 100,0	44 57,7	30 39,4	2 2,6	0,2 0,3
Szwecja	1	68 100,0	7 10,3	24 35,3	18 26,5	19 27,9
Węgry	1	773 100,0	693 89,7	55 7,1	14 1,8	11 1,4
W. Brytania	1	281 100,0	104 37,0	57 20,3	45 16,0	75 26,7
Włochy	1	1963 100,0	1509 100,0	327 16,7	87 4,4	40 2,0
UE-25	1	9 864,1 100,0	6 109,5 61,9	2 266,6 23,0	821,4 8,3	666,6 6,8

Źródło: [Rocznik ...2005, s. 476-480, 482-483; 2006, s. 480-484, 486-487; Rocznik... 2005, 2005, s. 752-753]. Obliczenia własne.

Z tabeli 4 wynika duże zróżnicowanie zaawansowania procesu przemian strukturalnych.

Polska, mając 9,1% użytków rolnych w Unii, ma 22% wszystkich jej gospodarstw. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w Polsce jest znacznie odmienna niż w pozostałych krajach Unii ogółem.

Natomiast wielkość ekonomiczną gospodarstw rolnych w UE mierzy się standardową nadwyżką bezpośrednią SGM (*Standard Gross Margin*), która jest nadwyżką produkcji danej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich, w przeciętnych dla danego regionu warunkach. Parametrem służącym do określania wielkości ekonomicznej gospodarstw jest europejska jednostka wielkości ESU (*European Size Unit*). Jedno ESU odpowiada aktualnie 1200 euro standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM). Według obowiązującej w UE typologii gospodarstw wydzieliła się sześć klas wielkości według ESU: bardzo małe (do 4 ESU), małe (4-8 ESU), średnie-małe (8-16 ESU), średnie-duże (16-40 ESU), duże (40-100 ESU) i bardzo duże – powyżej 100 ESU.

Na przełomie XX i XXI wieku w analizowanych krajach, a zwłaszcza w „starej Unii” (UE-15), wyraźnie widoczny jest proces wzrostu udziału gospodarstw dużych (40-100 ESU i bardzo dużych (ponad 100 ESU) oraz systematyczne zmniejszanie się udziału gospodarstw mniejszej wielkości ekonomicznej. Niektóre kraje Unii (np. Dania, Francja) zaprzestają obserwacji gospodarstw poniżej 8 ESU, a inne nawet poniżej 16 ESU (Niemcy, Belgia, Holandia). Oznacza to, że w tych krajach gospodarstwa te stanowią margines w rolnictwie, wytwarzają mniej niż 10% wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM) i nie są uważane za towarowe [Dzun

2006, s. 30]. Tymczasem w Polsce w 2002 r. gospodarstw o wielkości ESU: do 4 było 78,6%, 4-8 – 11,0%, 8-16 – 6,9%, 16-40 – 2,9%, 40-100 – 0,4% i powyżej 100 – 0,2% [Systematyka... 2003, s. 113]².

5. Plasowanie się produkcji rolnictwa polskiego w Unii Europejskiej w latach 2004-2005

Polska jest krajem średniej wielkości w skali świata, natomiast jej powierzchnia stanowi 7,9% Unii Europejskiej, ludność zaś 8,3% – co plasuje ją na 6 miejscu (tab. 5).

Tabela 5. Udział i miejsce rolnictwa Polski w Unii Europejskiej w latach 2004-2005

Wyszczególnienie	Udział Polski (w %)		Miejsce Polski	
	2004 r.	2005 r.	2004 r.	2005 r.
Powierzchnia	7,9	7,9	6	6
w tym użytki rolne	10,6 ¹	10,9 ²	3 ¹	5 ²
Ludność	8,3	8,3	6	6
– w tym rolnicza	13,9 ¹	13,9 ¹	1 ¹	1 ¹
– ludność aktywna zawodowo w rolnictwie	19,4 ¹	19,4 ¹	1 ¹	1 ¹
Produkcja zbóż razem	10,3	10,3	3	3
– pszenicy	7,2	6,9	4	4
– żyta	43,5	44,2	1	1
– jęczmienia	5,8	6,5	6	6
– owsa	16,5	17,5	1	1
ziemniaków	21,2	18,5	1	2
buraków cukrowych	9,8	8,8	3	3
rzepaku i rzepiku	10,9	9,3	3	4
lnu (włókno)	3,4	3,9	6	6
warzyw	8,9	8,1	4	3
owoców razem	5,4	4,6	4	5
– jabłek	20,2	17,1	1	3
tytoniu	8,3	7,6	4	4
mięsa razem	7,7	7,8	6	5
– wołowego i cielecego	3,9	3,8	8	8
– wieprzowego	9,1	8,9	4	4
– drobiowego	8,6	9,8	6	4
mleka krowiego	8,4	8,7	4	4
jaj kurzych	8,2	8,4	7	7
Pogłowie				
– bydła	6,1	6,2	7	7
– trzody chlewnej	11,2	11,8	3	3

¹ 2002 r.; ² 2003 r.

Źródło: [Rocznik... 2005, s. 744-745; 2006, s. 739, 791-792; Rocznik... 2005, s. 223, 462-479; 2006, s. 444-459]. Obliczenia własne.

² Obliczenia własne.

Rolnictwo polskie jest ważnym producentem podstawowych produktów rolniczych i zajmuje w Unii Europejskiej wysoką pozycję, chociaż pod względem dziesięciu produktów udział Polski w 2005 r. uległ zmniejszeniu, natomiast w przypadku dziesięciu uległ podwyższeniu w porównaniu z 2004 r. W produkcji zbóż razem nasz kraj zajmuje 3 miejsce, żyta i jęczmienia – 1, owsa 1 i 2, a pszenicy 4; w produkcji ziemniaków zajmuje lokaty 1 i 2, a buraków cukrowych 3. Mocna jest również pozycja Polski w produkcji rzepaku i rzepiku – 3 i 4, warzyw 4 i 3, owoców 4 i 6 (w tym jabłek – 1 i 3). W pozostałych produktach plasuje się również wysoko – do 8 miejsca (tab. 5).

Niepokojące jest, że w przypadku czterech produktów (ziemniaki, rzepak i rzepik, owoce, w tym jabłka) lokata Polski uległa obniżeniu, natomiast tylko w dwóch (mięso razem, w tym drobiowe) podwyższeniu.

Należy zaznaczyć, że możliwości poprawy pozycji rolnictwa polskiego w Unii są duże, ponieważ pod względem produktywności roślin i zwierząt Polska plasuje się na niskich pozycjach (tab. 6).

Tabela 6. Plony roślin i produktywność zwierząt w Polsce i w krajach Unii Europejskiej w latach 2004-2005

Wyszczególnienie	Produkcyjność w Polsce		Miejsce Polski	
	2004 r.	2005 r.	2004 r.	2005 r.
Plony podstawowych roślin w dt/ha				
Zbóż	35,4	32,3	20	20
– pszenicy	42,8	39,5	14	16
– żyta	27,6	24,1	14	17
– jęczmienia	35,2	32,2	15	18
Ziemniaków	196	176	19	20
Buraków cukrowych	428	410	16	17
Mięsa od 1 sztuki (kg)				
Bydła	160	186	23	21
Trzody chlewnej	85	87	13	9
Udój mleka od 1 krowy – litry	4082	4271	22	23

Źródło: [Rocznik... 2005, s. 442-456; 2006, s. 444-460]. Obliczenia własne.

Polska jest producentem na dużą skalę pieczarek świeżych i przetworzonych. Pod względem produkcji plasuje się na trzecim miejscu po Holandii (260 tys. t) i Francji (240 tys. t), wytwarzając ok. 213 tys. t, z tym że w produkcji pieczarek zbieranych ręcznie zajmuje pierwsze miejsce. Ponadto Polska jest znaczącym producentem boczniaka i twarziaka. Produkcja i eksport boczniaka rośnie w tempie ok. 20% rocznie (w 2005 r. – 20 tys. t) [Szudyga 2006, s. 4-5].

Ponadto Polska jest ważnym dostawcą warzyw i owoców. Jest przy tym największym producentem owoców miękkich na świecie, a w produkcji owoców maliny i czarnej porzeczki zajmuje pierwsze miejsce. W UE jesteśmy największym producentem owoców wiśni, a drugim producentem owoców truskawki. Ta produk-

cja stanowi podstawę rozwoju chłodnictwa na potrzeby krajowe i eksport. Eksport owoców zamrożonych wyniósł w 2005 r 274 tys. t i był o 13% większy niż w 2004 r. W eksporcie dominują (w tys. t): truskawki (119,7), wiśnie i czereśnie (61,5), maliny (29,4), porzeczki czarne (14,9) i jagody (10,0) [Bugala 2006, s. 10]. Następują przesunięcia w wielkości i wartości eksportu poszczególnych produktów. Polska jest producentem na dużą skalę jabłek i koncentratu soku jabłkowego. Jest również ważnym eksporterem grzybów i ich przetworów oraz mrożonych warzyw. Mianowicie np. eksport mrożonych warzyw w 2005 r. wyniósł 334 tys. t i był o 7% większy niż w 2004 r. W eksporcie dominują (w tys. t): mieszanki (49,3), fasola (23,6), pomidory (9,7) i groszek (9,4) [Bugala 2006, s. 15]. W handlu warzywami Polska uzyskuje wysoką nadwyżkę wartości eksportu nad importem.

6. Podsumowanie

Polskie rolnictwo wkomponowuje się w istniejące struktury rolnictwa krajów „starej” Unii licznymi problemami. Na podstawie analizy dwuletnich procesów dostosowawczych można stwierdzić zarówno pozytywne, jak i negatywne tendencje zmian. W sumie pozytywów jest więcej, chociaż negatywów nie należy lekceważyć i trzeba pracować nad ich likwidacją.

Ogólnie rzecz ujmując, produkty rolnictwa polskiego weszły na rynek unijny i uzyskały bardzo dobrą pozycję, głównie dzięki dobrej jakości (smak, zawartość składników) oraz konkurencyjnej cenie. Polska z importera netto produktów rolniczych stała się eksporterem – z każdym rokiem coraz większym. Należy mieć świadomość, że raz osiągnięta pozycja nie trwa wiecznie i wymaga nowych rozwiązań, aby ją utrzymać, a nawet wzmocnić.

Literatura

- Bugala A., *Polski handel zagraniczny mrożonymi owocami w 2005 r.*, „Przemysł Fermentacyjny i Owocowo-Warzywny” 2006 nr 5.
- Bugala A., *Polski handel zagraniczny warzywami w 2005 r.*, „Przemysł Fermentacyjny i Owocowo-Warzywny” 2006 nr 5.
- Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 r.*, GUS, WUS, Olsztyn 2006.
- Czyżewski A., Henisz-Matuszczak A., *Rolnictwo Unii Europejskiej i Polski*. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych, AE, Poznań 2004.
- Dzun W., *Duże gospodarstwa rolne w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem regionu „Pomorze i Mazury”*, „Folia Universitatis Agriculturae Stetinensis” 249, Oeconomica 45, Wydawnictwo AR, Szczecin 2006.
- Hunek T., *Dywersyfikacja aktywności „rolniczej Polski”*, [w:] *Perspektywy rolniczej Polski w Unii Europejskiej-25*, red. T. Hunek, Wieś Jutra, Warszawa 2006.
- Kapusta F., *Wybrane zagadnienia z polityki agrarnej*, Cz. I, Skrypty AR, Wrocław 1984.
- Kapusta F., *Przedsiębiorczość. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Forum Naukowe, Poznań-Wrocław 2006.

-
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2005*, GUS, Warszawa 2005.
Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2006, GUS, Warszawa 2006.
Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2005, GUS, Warszawa 2005.
Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2006, GUS, Warszawa 2006.
Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych 2002, GUS, Warszawa 2003.
Szudryga K., *Pieczarki w przetwórstwie w Europie i w Polsce*, „Przemysł Fermentacyjny i Owocowo-Warzywny” 2006 nr 11.

AGRICULTURAL POLAND IN THE EUROPEAN UNION (25)

Summary

Polish agriculture is in the process of double transformation:

- a) from centrally planned into free market economy – open within the EU
- b) process of application of legal framework of the EU but at the significantly weaker terms of support for direct subsidies.

In every country agriculture plays in the countryside a special role, which is formed by history and the specificity of applied production factors. Agriculture, while developing production, creates natural environment, which has significant impact on life of whole society.

Regardless of that function, agriculture has to secure society of the given country in sufficient amount of production and form the basis of national food safety and food sustainability.

Polish agriculture fits into existing structures of agriculture of ‘old’ EU with many problems. Generally speaking, products of Polish agriculture entered the EU market and gained very good position, mainly thanks to good quality (flavour, ingredients) and competitive price. Poland moved from position of net importer into – increasingly from year to year – net exporter. It has to be noted that once achieved position is not eternal and requires new solutions in order to keep it and even improve it.

Franciszek Kapusta – prof. dr hab. emerytowany pracownik Katedry Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.